

Особливості функціонування метонімії в сучасній українській прозі

Яскравим засобом увиразнення мовосвіту сучасних українських авторів є метонімія, сутність якої полягає в перенесенні назви одного класу предметів або одиничного предмета на інший клас або одиничний предмет на основі суміжності [4, с. 134]. Вона слугує яскравим стилістичним засобом увиразнення дійсності. Це засвідчує мовотворчість письменників-постмодерністів – авторів сучасної української прози. Залежно від ознаки, покладеної в основу метонімічного перенесення, у творчості сучасних письменників можна виокремити такі моделі:

I. Локальна метонімія – продуктивний тип метонімічного перенесення. Вона зумовлена асоціативним зв'язком між певними просторовими поняттями. М. Бондаренко наголошує на тому, що «локалізація усвідомлюється мовцем як ознака, на основі якої можливе виділення особливого підкласу, члени якого відрізняються від однорідних об'єктів, узятих поза просторовими відношеннями, що розглядаються» [1, с. 14]. У межах локальної метонімії виділяємо модель «місце → людина», яка поділяється на такі групи:

1. «Територія, населена людьми» → «люди, що живуть на цій території». У художніх творах сучасних прозаїків цей тип метонімічного перенесення є продуктивним. Він забезпечує сприймання інформації про події, що відбуваються на певній території, на яку вказує топонімічна назва. Ознакою локалізації виступають орієнтири різного масштабу, напр.: країна, пор.: *...наш селянин навчив Канаду сіяти й орати?* (Є. Дудар); місто, пор.: *Внизу в огнях і музиці гриміла Одеса* (В. Даниленко); село, пор.: *– ридаючи різноголоссям підспіває вся Килимівка...* (Люко Дашвар); вулиця, пор.: *...і весь Хрещатик дивився їй услід із захватом і любов'ю...* (О. Забужко) – топоніми позначають людей, які там проживають.

2. «Приміщення, його частина» → «люди, пов'язані з ним за певними просторовими ознаками». Цей тип метонімічного перенесення охоплює

вживання назв різноманітних територій, на яких реалізується діяльність певного колективу, напр.: «приміщення, його частина» → «люди, які працюють у цьому приміщенні», пор.: – *А щоби його **податкова** загребла!* (Б. Мельничук); «приміщення, його частина» → «люди, які мешкають у цьому приміщенні», пор.: ***Барак** спав, сонів, хронів, бурмотів* (В. Лис); «приміщення, його частина» → «люди, які перебувають у цьому приміщенні», пор.: ***Зала** вибухає оплесками* (О. Жупанський).

3. «Назва приміщення» → «люди». Пор.: *У суботу «**Оленяча Шкура**» вирувала від збудження* (Любко Дереш) – йдеться про назву кав'ярні.

4. «Назва країни, її столиця» → «уряд цієї країни». Пор.: ***Москва**, вочевидь, сприймає не постать сусіда, а його позу* (Є. Дудар) – метонімічне перенесення має узагальнену семантику, оскільки мова йде не про весь уряд, а про його представників.

5. «Назва країни» → «спортивна команда цієї країни». Пор.: *Був, здається, 1978 рік. «**Карпати**» грали...* (Ю. Винничук).

У локальній метонімії також виокремлюємо модель «місце → об'єкт», в якій виділяємо наступні групи:

1. «Місце» → «дія, подія», пор.: *Так, як їхнє «**Разом нас багато**» – одностайно й на повен голос, – **Майдан** співав тоді ще тільки один, уже позачасовий «хіт»: гімн України* (О. Забужко) – територіальна одиниця переноситься на події, що тут відбувалися. Метонімічне перенесення є загальнозрозумілим і ґрунтується на стійкому асоціативному зв'язку між назвою місця та подією.

2. «Умістилище» → «те, що міститься в ньому». Метонімічні відношення цього типу можуть виникати між найрізноманітнішими назвами вмістилищ та назвами предметів, речовин, що в них перебувають, наприклад, «назва посудини» → «речовина в ній», «назва предмета» → «те, що в ньому знаходиться» і т. ін. Пор.: ***Склянка** горілки пам'ять не освіжила* (О. Забарний); *В ньому можна було надибати патрони, журнали з голими тьотьками, салютниці, люльки, **пачки** тютюну...* (І. Карпа); *...капрал, що їхав з нами,*

виходить, пропонує скинутися на *пляшечку* монополки (В. Лис). Позначення того чи іншого вмістилища предмета, речовини тощо, закріплюється в художній мові за рахунок того, що його об'єм є певним еталоном вимірювання кількості вмісту.

Темпоральний тип метонімічного перенесення у творчості сучасних письменників є менш чисельним. Закономірно, що «будь-яка подія протікає у часі, це зумовлює формування стійких асоціацій між часом і подією, різними якісними сторонами існування об'єкта, позначеного часом тощо. Формується виділення об'єкта за часовим параметром його існування, що й стає підставою для семантичних змін» [2, с. 89].

У сучасній художній прозі темпоральні відношення представлені моделлю «ім'я історичної особи» → «режим, що панував під час її правління». Пор.: *Діло було за Брежнєва. Часи були туманні, невиразні і сповнені тихого смутку* (Ю. Винничук). Зауважимо, що метонімічне значення часто асоціюється з поняттям людей, які живуть у певний час і характеризуються тими чи іншими якостями, що є прикметною ознакою періоду. Пор.: *І основне: там нема нашестя «галичан» і ненависних «оранжевих»... Самі тобі голубі... Не життя – а голуба мрія...* (Є. Дудар). В обох прикладах означення формується на основі певних характеристик груп людей, характерних для окремого історичного періоду та ситуації.

Атрибутивний тип метонімічного перенесення ґрунтується на асоціації понять ознаки і об'єкта, що володіє цією ознакою. М. Бондаренко наголошує на тому, що «предметний зв'язок між ознакою, не обмеженою класом предметів, і певним предметом чи явищем відображається у свідомості у вигляді нестійкої, ситуативно обумовленої асоціації» [1, с. 18]. Атрибутивне метонімічне перенесення у творчості письменників-постмодерністів реалізується через такі моделі:

1. «Звання (ступінь, вчене звання, посада)» → «людина, що має це звання», пор.: *Дорогі парфуми струменять навсбіч. Не інакше, як доктор медичних наук. Професор. А може, й академік* (Б. Мельничук).

2. «Найвищий орган державної влади» → «люди», пор.: *Учора вдень, під овацію мільйонного натовпу, Верховний Суд заборонив Центральному виборчому комітету (ЦВК) проголошувати офіційного переможця...* (О. Забужко).

3. «Назва фірми» → «продукт, який вона виготовляє». Пор.: *Кожна шалава в Києві в гучах ходить* (І. Карпа).

Отже, причиною закріплення метонімічних значень атрибутивних зв'язків виступає потреба номінації класу предметів чи явищ за прикметною ознакою.

Казуальний тип метонімічного перенесення ґрунтується на причиново-наслідкових зв'язках. І. Міхальова, зауважує, що у мові вони є універсальними, оскільки визначаються причинними зв'язкам в об'єктивно існуючому світі [3, с. 153]. У межах цього типу в сучасній українській прозі виокремлюємо такі моделі:

1. «Автор» → «його твір». Перенесення здійснюється за такими ознаками: «ім'я та прізвище автора» → «твір», пор.: *Я крав поезію та маловідомих українських забутих письменників XIX – початку XX сторіч, виданих у 50-60-тих роках, коли я ще не міг їх придбати: Стефана Коваліва, Дніпрову Чайку, Любов Яновську, Тимофія Бордуляка, Грицька Григоренка...* (Ю. Винничук); «прізвище автора» → «твір автора», пор.: – *...зустрінемося на початку Чайковського* (Ю. Винничук); «ім'я та ім'я по батькові автора» → «твір», пор.: *Ах, Тарасе Григоровичу, єдиний Ви наш, хто в ті дні на Майдані звучав абсолютно органічно, на рівні тодішніх колективних емоцій...* (О. Забужко).

У зазначених прикладах ім'я автора виступає характеристикою написаних ним творів, тобто відбувається асоціація за суміжністю.

Отже, метонімія у мовотворчості сучасних письменників є одним із продуктивних засобів вторинної номінації, яка формується на основі суміжності явищ, предметів. Типовими моделями метонімічного перенесення, які трапляються у творчості письменників постмодерного періоду, є локальна, темпоральна, казуальна та атрибутивна метонімія. Художня творчість письменників-постмодерністів засвідчує, що продуктивність розглянутих

моделей метонімічного перенесення різна. Найпродуктивнішою є модель локального метонімічного перенесення. Атрибутивне, темпоральне та каузальне перенесення трапляється рідше.

Література

1. Бондаренко М. В. Типы метонимического переноса и проблемы их системного описания (на материале английского языка): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. В. Бондаренко. – Ленинград, 1980. – 20 с.

2. Зайцева В.В. Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Зайцева Вікторія В'ячеславівна. – Дніпропетровськ, 2009. – 215 с.

3. Міхальова К. І. Метонімічні переноси власних імен в сучасних англійській і українській совах (на матеріалі газетних текстів) / К. І. Міхальова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2014. – № 8. – Том. 2. – С. 153-156.

4. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 3-тє вид., допов. – К.: Вища школа, 2002. – 439 с.